

MAGYAR SZOCIOGRÁFIAI INTÉZET

IGAZGATÓ: DR. KRISZTICS SÁNDOR EGYETEMI NY. R. TANÁR

SZOCIOGRÁFIAI ELMÉLETEK ÉS ESZMÉNYEK

ÍRTA

Dr KRISZTICS SÁNDOR

EGYET. NY. R. TANÁR

SZOCIOGRÁFIAI ÉRTEKEZÉSEK TÁRA 1. SZÁM.

KIADJA A MAGYAR SZOCIOGRÁFIAI INTÉZET
BUDAPEST II., KELETIKÁROLY U. 5-7.

SZOCIOGRÁFIAI ELMELETEK ES ESZMÉNYEK

Amióta Comte Ágoston a szociológia fogalmi körébe vonta be mindazokat az ismereteket, melyek az emberi társas együttélés megismeréséhez szükségesek, olyan gyűjtőtudomány (*Sammelwissenschaft*) keletkezett, amelynek határai ma sem tisztázottak. A szociológián kívül gyűjtőtudományként érvényesül még a *statisztika*. Ennek azonban van közelebbi meghatározása: *a tények és helyzetek számszerű ismerése*. A tények és helyzetek legváltozatosabb volta mellett igen sokféle statisztika lehetséges. Míg a statisztika tudományát a módszer, a számszerű megismerés módszere, meghatározhatóvá teszi, addig a szociológia módszer szempontjából sem jelenti a társas együttélés tény- és helyzetismerésének sajátosságát.

A szociológia, mint az emberi társas együttélés megismerése, minden tudományból merít, hogy ez a megismerés mind tökéletesebb legyen. A szociológia a társas együttélés megismerését úgy közelíti meg, mint a természetrajz a természeti tények és lényekét. Ahogyan van természetrajz, úgy van társadalomrajz is. Míg azonban a természetrajz az egyes természeti tények és lények fejlődési menetének (*causalitas*) megállapítása után azokat tökéletes befejezettségükben (*finalitas*) teszi leírás tárgyává annyi féle szempontból, ahány féle mérték tudomány módot ad arra, s annyi részre szakad, ahány tény és lény megkülönböztethető, addig az emberi társas együttélés megismerésénél csupán a fejlődés, azaz a történeti kialakulás menete választható el külön tudományként, a megismerés többi ágazatai a társadalom-rajz, azaz szociológia fogalmában összefolynak. Az a tény viszont, hogy az emberi társas együttélés nem befejezett tökéletesség (*finalitas*), hanem alakulóban, fejlődőben lévő, befejezettségének még ideáljai sem véglegesek, arra enged következtetni, hogy a szociológia csak annyiban lehet társadalomrajz, amennyiben a társas együttélést alakító, formáló tényezők leírásával foglalkozik, mert a társas együttélés tökéletes befejezettségének leírásáig nem juthat el. De nem lehet a szociológia az emberi együttélés ideáljának, a legtökéletesebb társas együttélési módok keresése sem, mert akkor meg nem volna a társas együttélés megismerése.

A társas együttélés adott állapotának leírásával a *szociográfia* foglalkozik. A társas együttélés ideáljának a keresésével pedig a *politika* tudománya. *A szociológia* nevet Comte Ágoston annak a tudománynak szánta, mely az emberi társas együttélést elvont értelemben vizsgálni, modern felfogás szerint az emberi egymásravezetést általában való leírásúnál foglalkozik.

A TÁRSADALOM FOGALMA

A társadalom fogalmának meghatározása más eredményre vezet, ha elvont fogalomként, vagy realitást adva a fogalomnak kívánjuk adni.

A társadalom elvont értelemben az emberek *egymásra-vonatkozásában jelentkező együttlétét jeleni, illetve olyan embertömeget, melyben az emberek összetartanak*. Ebben a meghatározásban az emberi egymásra vonatkozás, illetve az összetartás van a hangsúly.

Így a társadalom az emberi egymásra vonatkozásnak minden formája magában foglaló gyűjtő fogalom. Elvont értelemben azért, mert az embereket mind az emberi társadalom fogalma alá tudjuk vonni.

Ha azt vizsgáljuk, hogy miért, milyen célból történik a társas együttélés folyamán emberi egymásravezetés, keletkeznek az emberi *közületek*. Ezeknek az egymásra vonatkozás célja szerint ad az ember nevet. A cél közössége ugyanis az a szerint alakuló embercsoportban feszültséget hoz létre, amennyiben a cél megvalósítása körül a csoport tagjai között verseny indul meg. Az emberek egymás erőit felhasználni törekednek a közös cél elérése érdekében. A cél-elérés hatása alatt az emberek közelednek egymáshoz, mennyiségileg is növelik egymás erejét.

Az a közület, melybe az emberek abból a célból tartoznak, hogy leszármazóikat felneveljék, a család. Az a közület, melybe a velük született sajátosságok, nyelv, szokások fenntartása és továbbfejlesztése céljából tartoznak, az a nemzet. Végül azok a közületek, melyekbe az emberek ugyanazon jogszabályoknak, törvényeknek és rendeleteknek való engedelmeskedés végett tartoznak, a község és az állam. E közületeket jellemzi a cél magasrendűsége, egyetemes emberi értékek, elérésüknek önfeláldozással, engedelmeskedéssel kapcsolatos módja. Ezzel szemben mindazokat a közületeket, melyekbe az emberek önérték alapján tartoznak, az önérték féltelensége s ezzel a célok alacsonyabbrendűsége jellemzi.

Míg a családban, a nemzetben és az államban egy cél van jelen, egy irány hatja át az azokba tartozó egyéneket, az egyén engedelmes, áldozatkész, hűséges tagja az együttélésnek, önértékét háttérbe szorítja az összesség érdeke előtt, addig az önérték alapján keletkező közületek számtalan külön irányban adnak módot az egyéni érdek érvényesülésére. A társas együttélésnek ezen a síkján minden ember eszköze a másoknak, de magáért ezért a társas kapcsolatért az ember áldozatot nem hoz.

A család, a nemzet és az állam fogalma a társadalom fogalmától csak úgy különböztethető meg, *ha a társadalom alatt, konkrét értelemben, azoknak a közületeknek az összefonódását értjük, melyekbe az emberek önértékük alapján tartoznak*.

Az emberi közületekben nyer a társadalom valóságot, mert csak ama közületek által van, amelyekben a társadalom alkotó egyedei elhelyezkednek. *A közület bizonyos cél elérésére alakult olyan embercsoport, mely alkotó tagjai felett álló egységet, tagjai változásától független önállóságot és tagjai számára a cél irányában kötelező életformát jeleni*. A közületekben jól tanulmányozható az emberi egymásra vonatkozás, az együttélés bizonyos formája, míg a társadalom csak általános egybefoglalását jelenti az embereknek, illetve közületeiknek.

Ha társadalom szót nem kívánjuk minden külön meghatározható embertömeg nevéhez kapcsolni, hanem az emberi egymásravezettség formáinak a közület kifejezéssel külön fogalmi jelentőséget adunk, úgy a társadalom, a különböző közületek alkotó egyedeinek azonossága révén, az összes közületek összefonódását jelenthetné.

Az emberi közületek között azonban döntő jelentőségű különbségei lehet lenni. Vannak olyan közületek, melyekbe az embereknek *természettörvény* alapján kell beletartozniok, azaz ha akarnak, ha nem — mint a család, a nemzet, a község, az állam — s vannak olyan-közületek, melyekbe az emberek *önérdekük* alapján tartoznak *A társadalom, mint ugyanazon emberek által alkotott közületek összefonódó kapcsolata lehet természet törvény alapján keletkezett közületekből és az egyéni önérdek alapján keletkezett közületekből áll.*

II.

SZOCIOLÓGIA ÉS SZOCIOGRÁFIA.

Ha a társadalmat elvont fogalma szerint, mint emberi egymásravezetést általában, tesszük vizsgálat tárgyává, úgy az emberrel, mint az együttélésre képes lényel általában foglalkozunk. Viszont, ha az elvontság köréből a valóság terére lépünk és az embert mint az emberi együttélés különböző közületeinek alkotóját tekintjük, úgy azokban már nemcsak a természetesen társas emberrel, hanem az egymásra vonatkozás jellege által meghatározott lelki világgal bíró emberrel, mint történeti lényel foglalkozunk.

Egymásra vonatkozás van a növények és állatok között is, azonban ezek együttélése csupán fizikai, vagy fiziológiai, addig az embernél az együttélés pszichológiai egymásravezetkezéson nyugvó. Az együttélő embercsoportok tagjainak magatartása általuk tudatosan ellenőrzött csoport-fel fogás által irányított, így a társas együttélés öntudatos, kollektív életet, öntudatos, kollektív magaviseletet jelent. Ennek a lelki egymásra vonatkozás mi k elemei egyrészt az összeműködés, közös csoportténykedés, másrészt szellemi kapcsolat az egymást ellenőrzés és a felelősség formájában.

A szociológia már most az a tudomány, mely az ember társas természetének és az annak nyomán keletkezett emberi egymásra vonatkozásnak vizsgálatával általában foglalkozik, míg a szociográfia az a tudomány, mely az emberi közületeket vizsgálja., és pedig úgy a természet törvény alapján keletkezett közületeket, mint ezek viszonyát és hatását az önérdek alapján keletkezett közületekre, végül az egyes önérdek alapján keletkezett közületeket is.

A szociológia a társadalom fogalmának elvont értelmezésén nyugszik, míg a szociográfia a társadalom konkrét értelemben vett fogalmából indul ki.

A szociológia az emberi léleknek azokkal az elemeivel foglalkozik, melyek a társas együttélést lehetővé teszik. Az ember társas ösztöneinek, társas értelmi, érzelmi és akarati adottságainak, a társadalmi mozgató erőknek és irányeszmekeknek vizsgálata a szociológia feladata. A már megalakult emberi közületek megismerése a szociográfia feladata. A vizsgálat itt kétirányú lehet. Az analízis irány a társadalmat alkotó közületek vizsgálatából indul ki. E végből minden emberi csoportot külön vizsgálat tárgyává tesz, főképpen az irányban, hogy mi az összetartó erő a csoportban, miben áll az egymásra vonatkozás, hogy értelmezendő

a csoportszerű tömegjelenség, milyen a közület belső szerkezete, s milyenek a célja elérésére szolgáló eszközei. A másik irány a történetbölcselet irány, mely szerint a létért való küzdelem, a kiválasztódás az osztályok és múlok alakulása, a kultúrjavak eredete és jelentősége a fő problémák.

Ha ez a vizsgálat számszerűleg történik, akkor statisztikáról szólnunk. Ha a társadalmi leírás a korszakos fejlődés számadatainak összehasonlítása, vagy több közület számadatainak összevetése alapján történik, akkor is statisztika van jelen, de már nemcsak leíró statisztika, hanem összehasonlító, kritikai statisztika, aminek révén már általános társadalomtudományi eredményekhez jutunk. Ilyen értelemben a statisztika is szociográfia.

A *szociográfia* már most lehet:

1. a *kritikai. összehasonlító statisztika továbbfejlesztése*, ami közlégleírásoknál, államok, nemzetek leírásánál nélkülözhetetlen;
2. *lehet családszociológia*, aminek körében a háztartási statisztika, főképpen munkaházartások leírása vezet értékes eredményekre, végül
3. *lehet a társadalom tömegjelenségeinek kutató tudománya*, mely esetben főképpen mint közvélemény-kutatás jelentkezik.

III.

A SZOCIOGRÁFIA MINT KRITIKAI ÖSSZEHAJONLÍTÓ STATISZTIKA ÉS KULTÚRTÖRTÉNET.

A társas együttélésben megnyilvánuló emberi egymásravezatkozás exakt vizsgálata csak anyaggyűjtés nyomán lehetséges. E téren a statisztika mellözhetetlen forrástudománya a szociográfiának.

A statisztikai vizsgálatok eredményei tapasztalati eredmények melyek bő alkalmat adnak az összehasonlításra, következtetések levonására, egészen irányok megállapításáig a társas együttélés részletezését illetően. A statisztika révén ma jobban ismerjük az emberi együttélést, mint bármikor azelőtt. A prevencióra, bajok bekövetkezésének megakadályozására, több adat áll rendelkezésünkre, mint valaha.

A statisztika azonban míg csupán számokban fejezi ki a társas együttélés egyes közületeinek állapotát, magában nem lehet kielégítő a megismeréshez. Az adatok számszerű kifejezése mellett az adatok individualizációjára is szükség van és az átlag megtalálásán kívül a különös eseteket is figyelembe kell venni.

A statisztikában fő az átlag, mely a számszerűleg nyilvántartott esetek legtöbbszörnek azonosságát foglalja magában. De éppen a ritkán előforduló különösebb esetek azok, melyek külön vizsgálatot érdemelnek. Az átlag kritikai magyarázata, a különös esetek okainak vizsgálata, valamint a javítás, tökéletesítés előfeltételeinek megállapítása a társadalmi leírás, a szociográfia feladata.

Míg a statisztika az átlag kimutatásáért gyűjti az adatokat, a szociográfia a legkisebb emberi együttélést külön egységként tekinti, melynek szintén élete van a nemzet életében s külön gyűjti és vizsgálja a rá vonatkozó adatokat. Ezenkívül a szociográfia lehet valamely kor vagy meghatározott időpont helyzetképeinek megállapítója vagy a társas együttélés valamely formájának, közületének teljes leírásának keletkezésétől kezdve.

Ha a szociológia elméleti tételek megállapítására törekszik az em-

béri egymásravezőködés problémái körében, úgy a szociográfia tapasztalati eredmények kimutatása, az emberi egy másravezőködés körébe vágóan, csakhogt mindig pontosan meghatározott embertömege, közületre nézve. A szociográfia, mint empirikus szociológia nemcsak leír emberi egyttélési formákat, hanem kimutatja azok előnyeit és hátrányait, megtalálja a hibákat, melyek megszüntetése, mint az összesség javát szolgáló, az állam feladatává tehető.

Tönnies e célból kerületi szociográfiai obszervatóriumok felállítását ajánlotta Németországban. Hazánkban a magyar Sociographiai Intézet indult el ezen az úton.

Amennyiben a szociográfia minden irányú megismerését jelenti valamely emberi közületnek, úgy ez a legrészletesebben a minél kisebb egyttélő embercsoportokra nézve vihető keresztül.

A nemzeti társadalmak részletes megismerése az azokat alkotó községeknek külön-külön való megismerésén nyugszik. Ez a körülmény vezetett arra, hogy a nemzeti társadalmuk megerősödésének vagy pusztulásának okai s az utóbbiak eliminálásnak módja, községeik helyzetéből állapíttassák meg. Henry *Fayol* francia közigazda, miután kimutatta, hogy a munkaüzemek ésszerű berendezése és megjavítása, a munka részlet-elemeinek alapos ismerete útján vihető keresztül, ugyanezt a módszert a községek alapos megismerése révén alkalmazni kívánó a nemzeti társadalmak életének megjavítására, fokozott kultúrígényekhez mért helyesebb berendezésére is. Szerinte a modern társadalmak életében a hibakeresés csak az illető társadalom községeként! ismerete alapján lehetséges. Ha a nemzeti társadalmak életét megzavaró, fejlődését akadályozó körülmények kiküszöbölésére törekszünk, úgy a bajokat az egyttélő emberek legkisebb csoportja körében kell keresnünk és javítani kell ott, ahol a községek ismerete nyomán egy helyen pusztulásra, hanyatlásra tálaui'ik.

Fayol úgynevezett közigazgatási adattárak elkészítését szorgalmazta. Az ő elmélete szerint az állam nem egyéb, mint hatalmas közérdekű üzem, melyben azokat az igazgatási elveket, melyek a magángazdaságban beváltak, az állami életben is alkalmazni kell. Amint azonban szükséges a helyes üzem vezetéséhez az üzemnek legrészletesebb ismerete, úgy szükséges az állam h elves igazgatásához mindazon adatoknak összegyűjtése, melyek az államban élő emberek helyzetére, szociális, gazdasági, politikai, jogi, kulturális, néprajzi, egészségügyi, letelepedési, történeti, fejlődési stb. viszonyaira vonatkoznak. *Fayol* a közigazgatási adattárak létesítésével azt kívánta elérni, hogy a törvényhozás és kormányzás számára meglegyen minden adat a helyes törvények meghozatalához és a közigazgatásnak a helyzetismeretből fakadó helyes folytatásához, különösen a községekre vonatkozóan szükséges szerinte az adatok nyilvántartása. A községi egyttélés bajainak forrását csak az adatok nyilvántartása alapján észlelhetjük, már pedig az emberi életben csakis a legkisebb szoros egyttélés keretében lehet javítani.

A szociográfiai adatgyűjtés és nyilvántartás az Amerikai Egyesült Államokban fejlődött ki a legjobban. A *Russel Sage Foundation* nagy összegeket költ ily gyűjtésekre. A newyorki *Bureau of Municipal Research* is kiváló munkát végez. Az Amerikai Egyesült Államokban a szociográfiai megfigyelés kiterjed az egyes állami intézkedések hálálásának vizsgálatára is, hogy abból azok értéke megállapíttassék, esetleg változtatások jelöltessenek meg.

Angliában a király által kinevezett, vagy parlament által választ-

tott szakbizottságok végeznek hasonló vizsgálatokat. Egyes államigazgatási feladatok reformjának keresztülvitelét rendszerint kérdőívek kibocsátása előzi meg, ami nem más, mint szoros értelemben vett szociográfiai adatgyűjtés.

A parlamenti kormányrendszer fejlődése a törvényhozó munkán ik szakbizottságok előtt való előkészítését tette rendszerré. Az antiparlamentáris törvényhozások még kevésbé nélkülözhetik a szakbizottságok által elvégzendő kutató, előkészítő munkát. A szakbizottsági munka pedig elsősorban adatgyűjtésen nyugszik. Ma már alig van állam, amelyben a hivatalos statisztikai felvételeken kívül speciális szociográfiai jellegű kutatások keresztülvitelét ne kívánta volna meg az élet.

A szociográfusnak fel kell használni minden anyagot, amit a statisztika nyújt, de nem szabad önmagát a statisztikussal összetéveszteni. Minden, ami mérhető, azt méréssel kell megvizsgálni elsősorban. A statisztika így a kvantitatív megállapítás módszere a szociográfiai számára. A szociográfia azonban értékkel is, azaz kvalitatív módon is vizsgál. Módszere ebből a szempontból történeti.

A tízévenkint esedékes népszámlálás adatanyaga a szociográfiai megismeréshez bőséges adathalmazzal járul hozzá. Nem kevésbé forrásai ennek a szociográfiai vizsgálatoknak az állandóan folyó statisztikai felvételek, főképpen a gazdasági élet terén. Speciális statisztikai felvételek rendszerint a szociográfiai megismerés szükségességéből fakadnak.

A tipikus szociográfiai adatgyűjtés formája a kérdőívek kitöltése éspedig vagy a kutató által, vagy az ő felügyelete alatt a kérdezett által, de az ő felügyelete nélkül a kérdezett által. Különösen fontos a kérdőpontok összeállítása. Olyasmit kérdezni, amire nézve kivizsgált adat már van, megtévesztő és felesleges. A kérdésnek magának nein szabad olyannak lenni, hogy szuggeráljon valamilyen feleletet, vagy megengedhetetlen egyoldalú befolyásolást. Lehetőleg ki kell zárni a bizonytalan kérdéseket, mert az ilyenekre adott válaszok úgysem csoportosíthatók.

A személyes érintkezés alapján szerzett tapasztalatokon nyugvó társadalmi leírás vezet el rendszerint a különös esetek észrevezéséhez és kiemeléséhez. Személyes kutatás során az átlag megismerése nem lehetséges, hiszen az érintkezési kör maga kicsiny hozzá. Ezért a személyes kutatás a társadalmi krónikás szerepével azonosul. Amint a történetírás kezdetben *historia* curiosa, a különös események leírása volt, úgy az volt az első társadalomleírás is.

A nemzetek élelének adott időpontban, vagy korszakban való leírásai mind szociográfiai jelentőségűek. Ezekre nagymértékben épít a modern szociográfia. Történeti adatok ismerete eredményesen használható fel a vizsgált helyzet megértéséhez. A statisztikai adatok nyomán támadt megismerést pedig helyesen egészíti ki a történeti adatok figyelembe vétele. A történetírásnak az az iránya, mely a tömegmozgalmakkal foglalkozik, továbbá a kultúrtörténeti irány egészen közel állnak a társadalomleíráshoz. Egy nemzet kultúrájának adott időpontban való megrögzítése, az illető nemzet szociográfiája is egyúttal.

Szociográfiai munka az ilyen történelmi művek adatainak a szükséges szempontok szerint való kicédulázása és rendezése. A statisztikai adatok és kultúrtörténeti adatok ismerete együtt teszi képessé a szociográfust kérdőívek helyes megállapítására, valamint a személyes vizsgálódásnak előre felkészülten való folytatására.

IV.

A SZOCIOGRÁFIA MINT CSALÁDSZOCIOLÓGIA ÉS HÁZTARTÁSI STATISZTIKA.

A család, mint természettörvény alapján keletkező emberi alközület, még a községnél is alkalmasabb arra, hogy szociográfiai vizsgálatok központjába állíttassák.

A család az utódok érdekében, a kultúra továbbfejlesztése céljából való kapcsolat a férfi és a nő között. Minthogy az egész emberiségre nézve értékes nemzedék keletkezése a család lényege, azért támaszkodik a családra minden állam is. A család élteni és erősíti azokat az érzelmeket, melyek nélkül társas együttélés nem volna lehetséges.

Mindezek alapján a család-szociológia minden társadalmi megismerésjdb az. alapba, mely megismerés nyomán támadó minden tökéletesítési és javítási törekvés az egész emberiségre kiható jelentőségű. A szociográfiai vizsgálatok központjába a családnak az állítása *Le Play* nevéhez fűződik. Előtte azonban Angliában Joseph *Massie* niar 1756-ban harminc angol család háztartását vizsgálta meg, azt a következtetést vonván le, hogy a nép nyomorának az oka a súlyos adóteher. 1767-ben Arthur *Young* munkásháztartások költségvetését vizsgálva azt igazolta, hogy az általános szegénység oka nem a magas élelmiszerárakban van, hanem a felesleges költekezésben és a rossz gazdálkodásban. Eredetileg angol tudomány volt tékát a családkutatás. Jóval később került át a Kontinensre.

Le Play nemcsak családi háztartások adatainak felvételét tűzte ki célul, hanem valóságos családi monográfiák készítését. A szociális jelenségek megértéséhez családtípusok megállapításával kívánt eljutni. *Le Play* arra törekedett, hogy egyes családok vagyoni állapotát, kiadásait és bevételét magában foglaló számadások a természeti és szociális környezet leírása mellett az egész földön egységes elvek szerint jegyeztessenek fel.* *Le Play* 1846-ban Magyarországon is járt és Hatvanban jobbágycsaládok életmódját tanulmányozta.**

Le Play módszere szerint a családszociológiának háztartási statisztikai, főképpen munkásháztartás és milieu leírasi iránya a szociográfiának egyik fő ágaként alakult ki Alig van ma már állam, melyben ilyen irányú felvételek ne folytak volna. A legújabb korban a Nemzetek Szövetsége egyenesen feihívta a tagállamait, munkásháztartási statisztikák készítésére és meghatározta az adatfelvétel keresztülvitelének módszerét is. A lényeg az, hogy a háztartási statisztikai felvételekből származó adattömeg ne csak arra legyen alkalmas, hogy táblázatokba összeállíttassék, hanem az adatfelvételnek olyannak kell lennie, hogy alkalmas legyen általánosítás alapján közérdekű eredményeknek való jutásra.

Ily értelemben családszociológiai adatfelvétel célja lehet a vizsgált családok életnivójának megállapítása. *Le Play* átlagos család, ideális

* 1855-ben jelent meg idevonatkozó nagy műve: *Les ouvriers européens. Etudes sur les travaux, la vie domestique et la condition morale des populations ouvrières de l'Europe.* Paris 1855. (A művet a francia akadémia 1856-ban a nagy díjával tünlette ki.) A másik alapvető műve a „*L'organisation de la fumille selon le vrai modele, signalé par l'histoire de toutes les races et tie tons les temps.* Paris, 1871.

** *La Play*: Tiszamenti jobbágy. Kiegészítette Horváth Mihály csanádi püspök. 1850.

család keresésének teszünk fezzel eleget. A vizsgált családok között a legtöbb számú egyforma lesz a típus. Minthogy a családok csoportosítása több szempontból történhetik, típusok különböző szempontokból állapíthatók meg. Így járt el *Du Maroussen* is, midőn a vizsgált társadalmi rétegből három családtípust igyekezett meghatározni. Az egyes családtípusokban külön vizsgálható a jövedelemnagyságának hatása a főbb kiadási ágakra. A bevételek és kiadások arányából megállapítható a takarékosági hányados, továbbá a létminimum. Az élelmezés élettani értéke is szociográfiai adatmegállapítás tárgya. A háztartási statisztika megfelelő módon való felvétele nyomán minden szükségleti cikke megállapítható a fogyasztási egység, melyet kiterjesztve az összes fogyasztókra egy község, sőt az egész állam lakosságának szükséglete is megállapítható. A háztartási statisztikai adatgyűjtés során a fogyasztási cikkek minden egyes ágára vonatkozóan információ szerezhető be a vizsgált családok igényeiről, az igény kielégítés hiányairól s ezek nyomán az igénykielégítés helyesebbé tételéről. Családi leltár felvételével megállapítható a vagyonosság foka. A családi milieu leírásával kapcsolatban pedig a család fejlődésének, vagy hanyatlásának okai állapíthatók meg.*

A családszociológiai felvételek eredményeire támaszkodott a Deutsche Gesellschaft für Rassenhygiene, amidőn 1922. október 14-iki ülésén a német család jövőjéről helyes kialakítására nézve irányelveket állapított meg.**

* 1935-ben az American Academy of Political and Social Science philadelphiai kongresszusán tartott előadásom befejezte után behatóan tanulmányoztam az Egyesült Államoknak mindazon intézményeit, melyek családszociológiával foglalkoznak és munkás háztartási statisztikai gyűjtéseket folytatnak. Washingtonban a munkaügyi minisztériumban (*Labor Office*) Mr. Isador Lubin, Miss Faith Williams és a *Monthly Labor Review* szerkesztőségének tagjai szolgáltak értékes információkkal és mutatták be a munkabérszociológiai, élelmiszerstatisztikai és munkásháztartási statisztikai felvételeik nagy anyagát. Az ő problémájuk ugyanaz volt, mint ami után magam is különösképpen érdeklődtem, hogy miképpen lehet az előbbi két statisztikai felvételt értékesíteni a munkásháztartási felvételeknél, azaz a három nevezetes szociográfiai adatanyag miképpen harmonizálható: miképpen reagál a munkásháztartás a munkabérek változására és miképpen reagál az élelmiszerárak változására. A *Brookings Institutionban* Mr. Lorbin és Mr. Magnusson mutatták be azt a nagyszabású munkát, amit ez az intézet kifejt az Egyesült Államok gazdasági és társadalmi helyzetének vizsgálatára körül. New-Yorkban a *Russel Sage Foundation* irodájában Prof. Shelby Harrison-tól kaptam, értékes felvilágosításokat. Itt ugyanis több, mint 21.000 munkásháztartás adatanyaga van összegyűjtve. Prof. Lindsay Roberts a társadalomtudományok egész körére kiterjedő kutatótanácsról (*The Social Science Research Council*) informált. Felkerestem a külön palotában székelő *New-School of Social Research* nagyszabású intézetét, ahol Prof. Alvin Johnson tájékoztatott. Itt a társadalomtudományi kutatás gyakorlati keresztülvételének a tanítása folyik. A szociográfiai adatgyűjtés legkülönbözőbb irányai felől nyer a hallgatóság oktatást és végez is állandóan adatfelvételeket.

** Az elfogadott programmpontokból a következőket emeljük ki: 1. Minden nemzetet főképpen fenyegető veszedelem fajlag értékes tagjainak megcsökkenésében, vagy átalakulásában (elvegyülés, elszegényedés, pusztulás) jelelnek. 2. Valamely nemzet a létért való küzdelemben csakis akkor állhat meg, ha nagytömegű testileg és lelkileg kiváló adottságú, jellemes és erkölcsös férfivel és nővel rendelkezik. 3. Az egészségi állapot, az életrealitás és a kulturális teljesítő képesség nem csupán a külső körülmények hatásától

Hazánkban a szociográfia irányai között a családkutatás áll a legyengébben. 1869-ben *Ditz* Henrik németül írta meg a *Magyar Mezőgazdaság* című munkáját, méhben a magyar kisgazdák és nemesi birtokosoknak a jobbágyfelszabadítás előtti és utáni gazdasági és társadalmi viszonyairól adott leírást. Nagy feltűnést keltett azután világviszonylatban is *Keleti* Károlynak 1886-ban Magyarország egész területére kiterjedően végrehajtott vizsgálata az általános táplálkozási szokásokról, melynek során egyes családok éld rendjét is vizsgálta.* Jellemző hogy a táplálkozás minőségéről kért adatokat és nem a mennyiségéről. A mennyiséget a fehérjetartalom alapján ő határozta meg. 1886 óta ehhez a felvételhez hasonló nem folyt le hazánkban. Néhány kisebb felvétel történt csupán, különösebb jelentőség nélkül.

A szociográfiának család-szociológiai iránya a legnehezebb és a legköltségesebb eljárást jelenti, de a legértékesebb eredmények produktója.

V.

A SZOCIOGRÁFIA TÖMEGLÉLEKTANI IRÁNYA KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS.

Amidőn a tömegelektan tárgyakéül egyik megalapítója *Lazarus* azt jelölte meg, hogy az vizsgáltassék, „aminek az egyének összességéhez még hozzá kell járulnia, hogy a pusztá sokaságból egység támadjon”, akkor a szociográfiai megismerésnek egy újabb irányát is megjelölte.

Minden emberi közület, keletkezzék természettől vény alapján, vagy az egyéni önérdek szerint, a beléjük tartozó emberek számára életformát jelent, ami abban nyilvánul meg, hogy tagjaik lelki világát megfelelő módon befolyásolják, velök szemben tekintélyként lépnek fel, parancsolnak korlátoznak, kényszerítenek, vagy felhatalmaznak, erősítenek. *Jellinek**** amidőn az organizmus fogalmát meghatározta, erre a tényállásra utalt. „Az organizmus fogalma eredménye meghatározott gondolkodási módnak az emberek között, melynek révén bizonyos külső térbeli és időbeli állandó jelenségek és viszonyok megfigyelésünk alapján tudatunkban teleologikus egységgé foglaltatnak össze.+

Az egyén lelki világában meg kell lenni a megfelelő lelki reak-

táplálkozás, nevelés, lakóhely stb.) függ, hanem öröklött adottságoktól is. 6. A jelen viszonyok között a társadalmi osztályharc 7 értékes családok ki-
pusztulásának veszélyét hordja magában. 7. A szaporodás csökkenése veszedelmes hatású a faj jövőjére. 9. Olyan gazdasági és társadalmi reformokra van szükség, melyek a családot erősítik és a szaporodást előmozdítják. 25. A késői házasság rossz hatású a fajra. Lehetővé kell tenni a 25 éves korig való házasodást. A 12 évig tartó tanulási idő túl hosszú. 26. A házassági tilalmak fajegészségügyi szempontból kiterjesztendők. 27. Szellemileg csökkent képességük vagy egyéb hibában szenvedőknek kényszerű magtalanítása vagy elkülönítése keresztülviendő. 35. Egészségügyi listák vezetendők bizonyos vizsgálatok lefolytatása alapján az egész népességre vonatkozólag. 37. Fajegészségügyi oktatás a főiskolákon kifejlesztendő.

* *Keleti* Károly: Magyarország népességének élelmezési statisztikája. Bp. 1886.

***Lazarus*. Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie. Zeitschrift für Völkerpsychologie. 1859.

*** *Jellinek* Georg. Allgemeine Staatslehre (2. Aufl. 1905.) 145. l.

cióknak, melyek őt a társas együttélés viszonylataiba eljuttatják: a családban, nemzetben és államban önfeláldozóvá teszik, míg az önérdék alapján keletkező közületek között szabadon válogatóként érvényesüléséért küzdővé teszik.

A szociográfia számára azért fontosak a tömeglélektani vizsgálatok, mert a statisztikai és a történelmi tényismeretet mindig ki kell egészíteni a lélektani tényismereteknek.

Amióta a lélektan az emberi lélek statikájával, az ú. n. *tárgyismeret* lélektanával foglalkozik, azaz *azzal*, hogy mi az, ami az egyén tudatvilágában van. vagy mi az, amit az ember átél. — vált a lélektan-
nak ez a része mellözhetetlen segédeszközzé a szociográfiának. Az egyén lelki világának ama szempontból való vizsgálata, hogy a társas együttélés egyes közületeiben való elhelyezkedésével kapcsolatban milyen benyomásai támadhatnak, másképp, mint tömeglélektani kísérlet útján, nem állapítható meg.

Ha érvényes is az a tétel, hogy a lelkiélet vizsgálatára csak ég vé-
tlen biztos út van: az introspekció a kutató saját lelki életének biztos ismerete, az élmény lelki benyomásainak közvetlen leírása, az önma-
gunk lelkében támadó eszmélés szavakkal való megrögzítése, mégis az önmegfigyelés eredményeit csak akkor lehet teljes biztossággal el-
fogadni, ha azok szubjektív jellegükből kiemelkednek, ami csak úgy történhetik meg, hogy általánosíthatnak, azaz különböző körülmények közötti és az individuumok nagy tömegére érvényes voltak is beigazol-
tatik. Legyen tehát bár a lélektani megállapítások végső alapja az introspekció, az önmegfigyelés eredményeit deszubjektívnálni kell.

Minden lélektani kísérlet kidolgozása maga is a kutató megelőző
kigondoló munkáját tételezi fel. A kutató a saját lelkén próbálja ki
kísérleteit először, és annak alkalmazásánál hasonló alapon nyugvó
eredményeket vár más lelkekből az egyéni lelki különbözőség határai
között. A tömeglélektani kísérletek lehetnek asszociációs kísérletek, ami-
dön egy fogalom exponáltatik, melyhez bizonyos embertömeg egyedei
részéről különböző fogalmak fognak kapcsolódni, mint első-, másod-,
harmadrendű asszociációs fogalmak. Ki lehet terjeszteni ezt a kísér-
letet az állami élet tényezőinek kifejezésen e is, így társadalom, nemzet,
haza, állam stb., melyek mind igen alkalmasak asszociációs fogalmak
kiváltására és azok előfordulási számából való következtetésre, hogy
a kért embertömeg alkotó egyedei lelkében milyen környezetben
élnek e fogalmak. De minden ilyen szavakat exponáló és arra asszociá-
ciókat kereső lélektani kísérlet inkább nyelvészeti jelentőségű, még íz
esetben is, ha az állami élet köréből vett fogalmakkal dolgozunk. A
szociográfiai megismerés számára nem elegendő az asszociációs fogal-
mak kiváltására való törekvés, hanem az egyén lelkében élő és a fel-
tett kérdéshez kapcsolódó érzelmeivel kísért véleményére van inkább
szükség, mint amely a kérdezés után legelőször jut kifejezésre, tehát
a legáltalánosabban él az égvén lelkében. Ha több emberitől ugyanazt
kérdézzük és ugyanannyi időt szabunk, hogy minden esetben a kér-
désre közvetlen következő első gondolatuknak adjanak kifejezést, úgy
a feleletek sok esetben megegyezők lesznek és csoportosíthatók. Ha már
most kérdéssorozatokat állítunk fel, melyekre való felelet adásával az
egyéni lelki világának úgy értelmi, mint érzelmi tényezői megnyilatkoz-
hatnak, és ha több embert kérdezzük így ki, akkor a kapott feleletek
csoportosításából képet alkothatni valamely embertömeg, társadalmi

réteg, közület, tagjainak bizonyos időpontban való felfogásáról a vizsgálendő problémáról.

Az bizonyos, hogy lehetetlen rendelkezni valamely közület minden tagjának lelkivilágát visszatükröző adatokkal, hanem csak azok egy részével, s ha a kapott válaszokból nem is lehet következtetni döntő bizossággal az egész embertömeg felfogására, mégis a társas együttélés viszonyatairól az introspektív elmélyedés útján szerzett ismereteink általánosításán kívül nincs más lehel őség.

Az Amerikai Egyesült Államokban nagy sikereket értek el kereskedelmi és ipari tárgykörben lefolyó tömegkikérdezéssel (*Commercial polls*). A közönség ízlése, kívánságai így váltak felismerhetőkké s az eredmény nagyon értékesen volt érvényesíthető. Újságok olvasóinak, a rádió hallgatóinak kikérdezése (*Reader interest research*) számos esetben hatott javítólag az újság szerkesztésére, a rádióprogramm összeállítására. Legjelentősebbek azonban a társadalmi problémák és az állami élet kérdései felől folytatott tömegkikérdezések (*Public opinion poll*). Mind e kikérdezések szociográfiai jelentőséggel is bírnak, mert a társadalmi egymásravezetés lelki alapjaira vetnek világot.

A közvélemény hatóerejét nemcsak a demokráciák, hanem a diktatúrák is elismerik. Mindkettőben egyformán az emberek millióinak lelkivilágában élő tudata a köznek az, amely a kormányrendszert fenntartja. Különbség csak az, hogy a demokráciákban a milliók véleményét azok használhatják fel, akik erre állítják be működésüket, míg a diktatúrákban a vezér irányító ha túl m a mögé sorakoznak a tömegek s a vezér által megállapított vélemény érvényesülhet csupán. Az előbbi esetben a közvélemény uralkodik, az a többi esetben a közvélemény van irányítva. De mindkét esetben egyformán áll a tétel, hogy közvélemény támogatása nélkül nem állhat fenn kormány. Demokráciákban és diktatúrákban a közvélemény helyes ismerése mellözhetetlen követelmény a vezetők számára. A közvélemény befolyásolása és alakítása egyformán cél a demokráciákban, mint a diktatúrákban.

A közvélemény által az államalkotók nagy tömege nyer jelenlétet az állam kormányzásában. Mindazok, akik nem közhivatalnokok, vagy törvényhozók, a közvélemény alakítása által lesznek tényezőivé az állami életnek, — éspedig állandó erővel ható tényezői. A közvélemény maga nem képviselhető mert mindenkor jelen van. Elnyomása és irányítása csak rövid ideig tarthat, mert mint természeti erő tör érvényesülés felé.

Dacára annak, hogy a közvélemény igazi tartalma nehezen állapítható meg és nehezen szervezhető, a 18. század végén a politikai bölcselek mégis azt tekintették az abszolutizmus és despotizmus egyetlen ellenszerének. *De Lolme* az angol alkotmányról 1771-ben azt írta, hogy a közvélemény gyakorolja benne a cenzúra hatalmát. *Constant Benjamin* szerint a parlamentnek a közvélemény képviselőjének kell lenni. *Chateaubriand* azt kívánta, hogy a kormány a közvéleménynek megfelelően alakuljon meg mindenkor, mert a közvélemény „*principium et fons*” a kormányzás számára. A német szociológia kiváló művelője *Tönnies* annyira ment, hogy azt állította, hogy Angliában és Amerikában a közvélemény lassanként a jog helyére lép és valamikor a vallást is helyettesíteni fogja.

A modern diktatúrákban a közvéleménynek ez a jelentősége oly mértékben talál elismerésre, hogy a kormányrendszert fenntartó közvéleménnyel ellenkező ne alakuljon ki, viszont a helyes közvélemény

irányítására és táplálására a legnagyobb gondot fordították. *Lincoln* Abraham felismerése, hogy „a közvéleménnyel az oldalamon minden sikerült, a közvéleménnyel szemben semmi” — a modern diktatúrák érvényesülésének is szociológiai értelemben vett határa.

A közvéleménykutatás főképpen az Amerikai Egyesült Államokban fejlődött ki. *Crossley*, *Cherington* és *Roper*, főképpen azonban *Gallup* nevéhez fűződik annak kiépítése. Vizsgálatainknál a módszerek egész sorát dolgozták ki s a közvélemény kutatást gyakorlati eredmények szolgálatába is állították. Próbaszavazások lebonyolításától közérdekű kérdéseknek a közvélemény szerint való megoldásáig, c kísérletek jelenleg is állandóan folynak. *Gallup* Angliában és Franciaországban fiókintézetet is állított fel. Önálló közvéleménykutató intézet Angliában is működik. Az európai kontinensen már más a helyzet. Franciaországban nem volt sikere a tömeglélektani kikérdezéseknek Németországban meg hiányait kimutatva csak igen kis körben, főképpen az újságolvasó közönség kívánságainak kivizsgálásánál érvényesült néhány esetben.

Tény az, hogy a tömeglélektani alapon folyó közvéleménykutatás nagymértékben lehet *közvéleménycsinálás*, — a közönség befolyásolása. Ha pedig nem a közvélemény megismerése a cél, hanem a közvélemény befolyásolása, illetve alakítása, akkor nem lehet tudományos eljárásnak sem minősíteni a közvélemény kutatást. *A társadalomtudomány csak objektív módon művelve marad tudomány.*

A szociográfia tömeglélektani irányai közé tartozik végül a tömegműveltség vizsgálata. Ahogyan van egyéni tehetségkutatás, úgyv lehetséges tömegműveltség megállapítás is. Ennek módszere egyszerű kérdések feltevése, nagy tömeg számára, úgy hogy a válaszok értékelhetők legyenek, hozzá viszonyítva az eredetileg megállapított legjobb megöl eláshoz. így pontozás alapján meg lehet állapítani valamely ember-tömeg intelligenciafokát a vizsgált tárgykörre vonatkozóin.

A szociográfia tömeglélektani iránya nagyértékű adatokat szolgáltat a társadalmi leírás számára. Egy nemzet adott időpontban való leírásához döntően járulhat hozzá a korszellem megállapításánál a legfontosabb problémák közvéleményben gyökeredző megoldásának ismerése.*

VI.

SZOCIOGRÁFIAI ESZMÉNYEK.

Minden tudománynak van eszménye, ideálja, amelynek eléréseért azt a tudományt művelik és amely szerint a tudományos kutatás folyik. Ez az eszmény pedig független a tudományos kutató felfogásától, mert ő maga is annak a szolgálatában áll. Mindig egy eszmény az,, melyre valamely tudomány felépíthető.

A szociográfia számára is áll a tudományokat jellemző megismerési célnak és eljárásának nem a kutató által való kitűzöttsége, hanem objektív volta.

A társas együttélés leírását tekintve szociográfiai ideál lehet magának a megfelelő kutatási módszernek a megtalálása. Amint a statisztika ideálja a tények és helyzetek számszerű ismerése, úgy a *szociográ-*

* Tömeglélektani kísérletet végeztünk az állambatartozás vizsgálata tárgyában Magyarországon 1917-ben 2270 minden rendű és rangú magyar ember. 1928 elején 80 egyetemi hallgató és 60 szociáldemokrata munkás körében. A kísérlet lefolytatásáról és eredményeiről a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1928. évi vándorgyűlésén tartott előadásomban számoltam be.

fia ideálja az emberi együttes *küzdelmek helyes megismeréséhez elvezető módszer.*

Az ideális szociográfiai módszer hiánya az oka a szociográfiai megismerés egyoldalúságának. A módszertelenség nyomán vált a nyomorkutatás, az esetetek vizsgálata szociográfiai eszménnyé. Λ hajók, zavarok, hiányok kimutalása a társasegyüttelésben, — a *sociographia desperata*, mint eszmény, épen módszerének hiányossága miatt veszedelmes. Úgy az észlelt bajok kiszínezése, méginkább azok általánosítása, veszedelmes izgatást jelent. Az ilyen irányú kutatások, amidőn a helyenként felfedezett dekadencia leírása közben a visszaélések kimutalásál és a szervezetlenség hibáit emelték a szociográfiai kutatás eszményivé, általánosító következtéléseikkel államellenes izgatássá vállak. *Csakis a hibák felfedezésére irányuló társadalmi leírás nem lehet alkalmas általánosításra*, helyes módszerrel lehet a szociográfiai megismerés tárgyilagos s lehel a felismerés általánosításra alkalmas. *A helyes szociográfiai módszer, mini eszmény, tehát harcban áll a nyomor okainak kimutatására irányuló törekvéssel, mint szociográfiai eszménnyel.*

Eszményi módszer azonban a szociográfiaiban csak *kellő mennyiségű adatanyag* rendelkezésre állásával kapcsolatosan képzelhető. Minél több tisztázott, kivizsgált adat teszi csak lehetővé a szociográfiai eszmény elérését, úgy hogy magát *az adatgyűjtést is a szociográfiai ideálok közé lehel sorolni.*

A helyes szociográfiai módszer az adatgyűjtés helyes folytatásával függ össze. A társadalmi leírás a részletismeretek rendkívül nagy anyagát igényli. Lehetőleg minden szempontnak figyelembe vétele mellett lehetséges csupán az általánosítás. *A szociográfia, helyes módszerrel, a nyomor kutatásból a társas együttelés megjavításának eszményéig juthat, amennyiben egyaránt eleget tesz az alkalmazóit vagy kritikai statisztikai megismerésnek, eleget tesz a munkásháztartások megismerése nyomán megállapítható felismerésnek s végül a közvélemény alakulásának kimutatásával járó megismerésnek.*

A szociográfiai ideál a lefolytatott vizsgálatok eredményeinek felhasználásán és továbbfejlesztésén is nagy mértékben nyugszik. Minden adat a társas együttelés bármely viszonylatára vonatkozóan további szociográfiai vizsgálatnak kiindulási pontja lehet s e vizsgálatok egymást továbbfejleszd e. egymást kiegészítve teszik mind mélyebbé ismereteinket. Ilyen módon lassanként a szociográfia a társas együttelés olyan adattárának létrejöveteléhez járul hozzá, hogy annak létesítése önmagában is szociográfiai ideál. Nemcsak statisztikai felvételeknek kell szabályszerűen visszatérően következni, hanem a szociográfiai nyilvántartásnak is olyan rendszeré kell válnia, mely gyakorlatilag legyen értékesítője minden megismerésnek, amely a társasegyütteléssel kapcsolatos.

Amint valamely társadalmi osztály, vagy hivatási rend helyzete megromlik, az ország valamelyik vidéke, vagy községe hanyatlásnak indul, a figyelem azonnal e felé a társadalmi osztály felé, vagy vidék, község felé fordul. Szociográfiai eszmény az adatgyűjtés folyamán mind ennek az észlelése, a helyes adatgyűjtés következményeként, a helyzetjavítás szükségességének megállapítása. Háztartási statisztikai, családi millió adatok gyűjtése épenúgy, mint a tájegységekre, községekre vonatkozó adattár állandó fejlesztése mellőzhetetlen tényezője a *javítás eszménye* szerint alá k n ló szociográfiaának.

A szociográfiának nem elmélete, nem iránya, hanem eszménye, ideálja tehát az adatgyűjtés mind tökéletesebbé tétele.

Ebből a szempontból fogtuk fel a szociográfiát, amikor a Magyar Szociográfiai Intézetet létrehoztuk. *A helyes helyzetismerés számára adatgyűjtő és adatrendező központi irodaként igyekeztünk azt kifejleszteni.* A Magyar Szociográfiai Intézet társadalomtudományi, információs és dokumentációs irodaként kezdette meg működését s ettől az eszménytől nem tért el.

A MAGYAR SZOCIOGRÁFIAI INTÉZET

A magyar országgyűlés képviselőházának 1939. évi augusztus hó 9-én tartott ülésén néhai *gróf Teleki Pál* miniszterelnök a *Magyar Szociográfiai Intézet* létrehozása felől a következő nyilatkozatot tette:

„ ... háború után különböző egyesületek és szervezetek foglalkoztak a mi megcsonkításunk következményeivel, a revízióknak vagy restaurációnak kérdéseivel, és pedig először a Területvédő Ligában, azután a Társadalmi Egyesületek Szövetségében, majd a Ileviziós Ligában, hogy csak a legfőbbeket említsem, amelyek egyszersmind mintegy korszakot is jellemeznek a — mondjuk — magyar propagandának, vagy inkább a magyar lelkek lázadásának ebben a fejlődésében, azzal szemben, ami velünk történt. Emellett sok más egyesület működött ugyanilyen értelemben. Én akkor foglalkoztam részben az összes kérdésekkel összefoglalóan, részben pedig egyes területrészek kérdéseivel. Annak idején a magyar béke delegáció tudományos munkáinak előkészítője és a magyar béke delegáció irodájának vezetője voltam, amelynek szervezését még a szegedi kormány ideje alatt kezdettem meg. Azt hiszem annak idején sok mindenfélét előre láttam ... Én akkor, a háború utáni első három-négy esztendő elmúlása után azt láttam, szükség van arra, hogy magunk is egészen világosan lássunk, adatainkat komolyan szedjük össze, kritikai szűrőn bocsássuk át, mert a magunk igazát csak akkor tudjuk megvédeni, ha azt magunk is alaposan ismerjük. *Akkor a Magyar Tudományos Akadémia és a Statisztikai Társaság segítségével két intézményt létesítettem, amelyek ma is fennállnak és láthatók. Az úgynevezett Szociográfiai Intézetben gyűjtöttem mindazt, ami Magyarországról, a szomszéd országokról, a megszállott területekről nyomtatásban megjelent. Ez az intézet biblió grafikus intézetté nőtte ki magát...*”

Tulajdonképpen már 1921-ben megkezdődtek a tárgyalások a csonka magyar haza helyzetének mélyrehatóbb megismerése végett. 1922-ben hivatalos útra terelődött az ügy. A M. Kir. Belügyminisztériumban folyt a tárgyalás, melynek középpontjában az a javaslat állott, hogy olyan kérdéseket tartalmazó kérdőívek küldessenek minden egyes községbe, melyek a helyzetismerés részletesebbé tételéhez szükséges adatokhoz elvezetnek, s amely kérdőíveket minden községről a községi jegyzők töltsenek ki. Hiába igazoltuk akkor, hogy ezzel a kérdőíves módszerrel nem lehet elérni a kívánt célt, egyrészt a kérdések feltevésének korlátozott lehetősége miatt, másrészt a községi jegyzők helyzetismeretének bizonytalansága miatt. Már akkor arra az alapra helyezkedtünk, hogy Magyarország tájegységeire, vármegyéire, községeire nézve előbb gyűjtessék össze mindaz az adatanyag, ami nyomtatásban megjelent, a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatalban, a levéltárakban,

a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratos anyagában megtalálható és a tudományos kritikát már kiállotta. Csak ezután tartottuk lehetségesnek azt, hogy főképen a jelenlegi helyzet leírását illetően készíttessék kérdőív és csak ez legyen megküldendő a községeknek válaszadás végett.

A M. Kir. Belügyminisztérium akkor a kérdőíves rendszer lebonyolítása mellett döntött. Néhai *gróf Teleki Pál* azonban, éppen abban az időben fogalmazott programja szerint, hogy „*jobban kell a hazát ismerni, ha azt akarjuk, hogy kormányzása megfeleljen a kor igényeinek és méginkább fennáll ez a követelmény, ha területi redintegrációra törekszünk,*” — egyenesen abból a célból hozta létre a Magyar Szociográfiai Intézetet, hogy mindazt az adatanyagot összegyűjtse, melyek Magyarország tájegységeinek, vármegyéinek, községeinek megismeréséhez tudományos munkákban, folyóiratokban, statisztikákban, emlékiratokban, levéltárakban megtalálhatók, így lett a *Magyar Szociográfiai Intézet* elsősorban hazánk tájainak, vármegyéinek és községeinek megismeréséhez szükséges forráskutatások végzője, *helytörténeti adatgyűjtő és adat nyilvántartó intézet*.

Ezt a legtágabb értelemben vett magyar helytörténeti adatgyűjtést szervesen egészítette ki a társadalomtudományi szakirodalom nyilvántartása.

A Magyar Szociográfiai Intézet 1924 óta folyamatosan feldolgozza a magyar, német angol, francia nemzeti bibliográfiákat, kijegyezvén a legtágabb értelemben vett társadalomtudományi könyvek címeit, továbbá Budapest közkönyvtárainak járó társadalomtudományi tartalmú folyóiratokból kijegyzi a jelentősebb cikkek és könyvismertetések címeit, s az egész anyagot decimális rendbe foglalja évről-évre. Ily módon teljes társadalomtudományi bibliográfiai tájékoztató szerepet tölt be. A hazánkra és a környező államokra vonatkozó könyv- és folyóirat-cikk irodalom rendszeres gyűjtéséből a technikai végrehajtás során, az eredeti célon túl, egyetemes -jellegű társadalomtudományi bibliográfia alakult ki.

Ennek a világháború utáni társadalomtudományi bibliográfiának az 1924 előtti társadalomtudományi irodalommal való szerves kapcsolatba való hozatala végett kezdte meg a Magyar Szociográfiai Intézet a budapesti közkönyvtárakban található társadalomtudományi irodalom központi szakkatalógusának felállítását, így lett a *Magyar Szociográfiai Intézet társadalomtudományi bibliografikus intézete*.

A helytörténeti nyilvántartás alapján keletkező községi adattár és a társadalomtudományi bibliográfiai gyűjtés együtt olyan *információs és dokumentációs irodává* tették a Magyar Szociográfiai Intézetet, mely a független magyar állami lét kialakulásával járó szélesebb körű és mélyrehatóbb társadalmi, gazdasági és politikai ismeretek megszerzését, illetve megtalálását nagy mértékben mozdítja elő.

Az 1924 május 2.-án kelt 2146/M. E. II. számú miniszterelnöki rendelet szerint a Magyar Szociográfiai Intézet arra hivatott, hogy „mindazokat az adatokat, melyek hazánk és környező államok állami és társadalmi berendezésének, gazdasági és kulturális életének különböző viszonylatokban való megvilágítására hivatalos és társadalmi szerveknél rendelkezésre állanak, összegyűjtse. Ez a nyilvántartó munka a meglévő adatanyagnak katalógusszerű feldolgozására, címek és lelőhelyek szerint való összefoglalására szorítkozik.” Ezt a célt és indokait *gróf Bethlen István* akkori m. kir. miniszterelnök olyan fontosnak találta,

hogy a Magyar Szociográfiai Intézet létesüléséről és működéséről kiadott rendeletében felkérte az összes minisztériumokat, hogy az Intézet működését minden irányban támogassák. Ilyen értelemben később több miniszteri és helyhatósági rendelet is adatott ki.

A Magyar Szociográfiai Intézet a kitűzött cél értelmében megindított adatgyűjtő és rendező munkássága nyomán olyan gazdag községi adattár, helytörténeti bibliográfia és általános társadalomtudományi bibliográfia keletkezett, melyek az ilyen irányú igények legmesszebb menő kielégítésére alkalmasak. Bár a Magyar Szociográfiai Intézet nem lépett a nagy nyilvánosság elé, — ez alapítójának és irányítójának különös kívánsága volt, — mégis volt olyan esztendő, amidőn több mint kétszáz kutató járt az Intézetben, s több mint háromszáz esetben adott írásbeli választ községi adattári és bibliográfiai tartalommal. Szakminisztériumok számára is számos esetben állott úgy gyors felvilágításokkal, mint hosszabb időt igénylő munkával készült feldolgozásokkal rendelkezésre.

A Magyar Szociográfiai Intézet gyűjteményeinek jelenlegi állása fi következő:

1. SZOCIOGRÁFIAI GYŰJTEMÉNYEK. *

1. Községi adattár.

A Magyar Szociográfiai Intézet a Fayol-féle közigazgatási adattár "rendszer elveinek alapulvételével a történelmi Magyarország összes tájegységeire, megyéire, városaira (Budapest kivételével) és községeire vonatkozóan előre megállapított elvek és módszer szerint összegyűjti és regisztrálja azokat az adatokat, melyek bárhol, bármikor és bármilyen nyelven nyomtatásban megjelentek, emlékiratokba foglaltattak, levéltárakban megtalálhatók.

a) Ezen a téren eddig a Magyar Szociográfiai Intézetben feldolgozásra talált 29 topográfiai tartalmú munka 67 kötetben, 93 megyei és Tárosi monográfia 164 kötetben, 6 okmánytár 80 kötetben, 63 standard munka 130 kötetben, 20 nagy folyóirat 338 kötetben, összesen 779 kötet.*

1. BALLAGI K. A Magyar Birodalom leírása. Bp. Athenaeum 1877. 370 l.
2. BÉL M. Notitiae Hungariae novae historico-geographica I. Cis-Danubia. T. 1—4. Vienne 1735—42.
3. BÉL M. Compendium Hungariae Geographicum Posonii Landerer 1777. 512 l.
4. BENIGNI, J. H. Handbuch der Statistik und Geographie des Grossfürstentums Siebenbürgen H. 1—3. Hermannstadt Thiery 1837.
5. BONBARDI M. Topographia magni regni Hungariae Viennae Voigt 1718. 371 l.
6. BRUDÉČEK Z. Beiträge zur Topographie des Königreichs Ungarn. H. 1—4. Wien 1805—07.
7. CSAPLOVICS J. Topographisch-statistisches Archiv des Königreichs Ungarn. Bd. 1—2. Wien Doll 1821.
8. BFLULFSZKO S. Az Al-Dunna településföldrajzi ismertetése. Bp., 1905. 40 l.
9. CSÁNKI Dezső Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában 1—3, 4 k. Bp. M. T. A. 1909. 01.
10. DÓCZY J. Magyarország tokéletes mutató-könyve. Béts Havkul 1830. 207 l.
11. FENYES E. Magyarország és a hozzákapcsolt tartományok állapota statisztikai és geográfiai tekintetben. 1—6 k. Pest Trattner 1836—41.
12. FENYLS E. Magyarország leírása. I r. M. o. általánosan. Pest Beimel 1847. 520 l.
13. FENYES E. Magyarország geográfiai szótára 1—4 k. Pest Kozma 1851.
14. FENYES E. Magyarország ismertetése stat. földrajzi és történelmi szempontból. Pest Pollák 1865. 364 l.
15. HORNYANSZKY V. Geographisches Lexikon des Königr. Ungarn u. d. serbischen Woiwodschafft mit d. Temescher Banate. Pest Heckenast 1859. 420 l.
16. HUBNER J. Lexikon. Bd. 1—5. Pest Trattner 1816.
17. KORABINSZKY J. Geographisch-historisches Produkten-Lexikon von Ungarn. Pressburg Weber 1786. 858 l.

E művek előre megszabott módszer szerint való kicédulázása nyomán *több mint egy millió* különböző adatot tartalmazó cédula készült el, melyek vármegyék, azokon belül járások, azokon belül pedig községek szerint rendezve, vezérlapozva kartotékdobozokban vannak összegyűjtve. Könyvek olvasása és kicédulázása állandóan, programmszerűen folyik s így az adattár állandóan gyarapodik.

18. LENK I. Sibenbürgens geographisch-topographisches... Lexikon. Bd. 1-4. Wien Strauss 1839.
19. LÜCA I. Geographie des Königreichs Ungarn und der angränzenden Länder Illyrien u. Siebenbürgen. Wien 1791. 713 l.
20. MAGDA P. Magyarország és a határőrző katonaság vidékeinek legújabb statisztikai és geographiai leírása. Pest Trattner 1819.
21. NAGY L. Notitiae politico-geographico-statisticae incl. regni Hungariae. T. 1-2. Buda Landerer 1828-29.
22. ORTVAY T. Magyarország egyházi földleírata. 1-2 k. Bp. Franklin 1891.
23. ORTVAY T. Magyarország régi vízrajza a 13. század végéig. 1-2 k. Bp. M. T. A. 1882.
24. PESTY F. Magyarország helynevei tört. földr. és nyelvészeti tekintetben. Bp. M. T. A. 1888. 447 l.
25. PUKY K. A magyar haza. Pest Trattner 1833. 371 l.
26. RUPP J. Magyarország helyrajzi története. főtökintettel az egyházi intézményekre. 1-3 k. Pest Eggenberger 1870-76.
27. THIFLE J. Das Königreich Ungarn Bd. 1-6. Kaschau 1833.
28. VÁLYI A. Magyarországnak leírása 1-3 k. Buda Univ. 1796-99.
29. ZEILER M. Beschreibung des Königreichs Ungarn und darzu gehöriger Länder, Städte u. vornehmster Orther. Lpzg. Hartknoch 1845. 478 l.

II. Megyei monografiák és helytörténeti művek.

1. ALBERT F. Heves és Külső-Szolnok törv. egyes. vármegyék leírása. Eger Érseki Lyceum kny. 1868. 548 l.
2. BALASSY-SZEDERKÉNYI Heves vm. története. 1-4. köt. Eger Érseki Lyceum kny. 1895-97.
3. BALLAGI G. Zemplén megye. Bp. M. T. A. 1895. 78. l.
4. BARTSCH E. Sáros megye leírása. Eperjes 1848. 61 l.
5. BATORFY L. Adatok Zala vármegye történetéhez. 1-2 k. Nagykanizsa Vaidits 1876.
6. BÉKEFI R. Kéthely és környékének néprajza. Bp. Hornvásky 1884. 85 l.
7. BÉKEFI R. A Balaton és környékének egyházai és várai. Bp. M. T. A. 1907. 376 l.
8. BELULESZKO S. Az Al-Duna településföldrajzi ismertetése. Bp. 1905. 40 l.
9. BENKŐ J. Transsylvania. Tom. 1-2. Claudiopolis Typ. Lyecei 1853-54.
10. BENKŐ K. Csik, Gyergyó és Kászon. Kolozsvár Stein 1853. 163 l.
11. BERÉNYI P. Sopron megye. Bp. M. T. A. 1895. 108 l.
12. BODOR A. Temesvár és Délmagyarország. Bp. Stephaneum 1914. 65 l.
13. BÖNTZ J. Keszthely város monographiája. Keszthely Farkas 1896. 490 l.
14. CZIRÁKY Gy. A tolnavármegyei Dunaföldvár multja és jelene. Bp. Stephaneum 1910. 256 l.
15. CSÁNKI D. Körös megye a XV. században. Bp. M. T. A. 1895. 153 l.
16. CSORBA J. Somogy vármegye ismertetése Pest Emich 1857. 221 l.
17. CZILHERT K. Pozsony megye helyrajzi és statisztikai tekintetben. Bp. Pesti kny. 1873. 234 l.
18. DARÓCZY A. Tolna vármegye közzgazd. leírása. Tört. rész. Bp. Pesti kny. 1908. 92 l.
19. ÉHEN Gy. Vas vármegye közzgazd. leírása. Bp. Pesti kny. 1905. 50 l.
20. FABIÁN G. Arad vármegye leírása. Buda Egyet. ny. 1835. 263 l.
21. FEHER I. Győr vármegye és város egyetemes leírása. Bp. Franklin 1874. 647 l.
22. FOLKER J. Mohács története. Mohács Rosenthal 1900. 188 l.
23. GÁBOR Gy. Somogy megyei Répás kerület története. Bp. Athenacum 1911. 45 l.
24. GALGÓCZY K. Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegye monographiája. 1-3. k. Bp. Weismann 1876-77.
25. GYÖRFFY I. Nagykúnsági krónikák. Karczag Nagy és Kertész 1922. 115 l.
26. HAAS M. Baranya. Pécs Lyceum kny. 1845. 350 l.
27. HÄGER L. Szabolcs vármegye fejlődése és kortörténete. Nyiregyháza Jóna 1929. 420 l.
28. HANKÓ V. Székelyföld. Bp. Lampel 1896. 350 l.
29. HÁZI J. Sopron sz. kir. város története. 1. rész I. k. Oklevelek 1162-1406-ig. Sopron Székely 1921. 315 l.
30. HERCZEG F. Sopron vármegye története a Hunyadiak korában (1437-1490). Pécs Dunántúl 1929. 136 l.
31. HIRSCH A. Somogy vm. gazdasági monographiája. Bp. Márkus 1903. 107 l.
32. HOLUB J. Zala vm. története a középkorban. I. k. A közigazgatás története. Pécs Dunántúl 1929. 488 l.
33. HÖBLING M. Baranya vm. orvosi helyirata. Pécs Lyceum kny. 1840. 151 l.
34. HUNFALVY János Gömör és Kis-Hont vármegyék leírása. Pest Emich 1867. 300 l.
35. JAKAB E. Kirárvölgyi viszonyok ismertetése. 1-2. k. Pest Heckenast 1871-76.
36. JANCsó B. és SOMOGYI Gy. (szerk.) Arad megye és Arad sz. kir. város monographiája. 1-3. k. Arad Réthy 1892-1913.
37. JANKÓ J. A Balatonmelléki lakosság néprajza. Bp. Kilián 1902. 428 l.
38. JEDLICSKA P. Kiskárpáti emlékek. Nagyszombat Érseki Lyceum ny. 343 l.
39. KANDRA K. Szabolcs vármegye alakulása. Bp. M. T. A. 1883. 40 l.
40. KARÁCSONYI J. Békés vm. története. 1-3. k. Gvula Dobay 1896.
41. KÁDÁR J. Szolnok-Doboka megye monographiája. 2-5 köt. Deés Demeter 1900-01.
42. KÁROLYI J. Fejér vármegye története. 1-5. köt. Székesfehérvár Csitári 1896-1904.
43. KISS E. Veszprém vármegye gazdasági leírása. Bp. Pesti kny. 1905. 50 l.
44. KOLLER J. Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. Tom. 1-6. Posoni Landerer 1782-1812.
45. KORPONAY J. Abaúj-T. vármegye monographiája. 1-2. k. Kassa Kosch 1866-68.
46. KOZMA P. Zaránd vármegye földirati, statisztikai és történeti leírása. Kolozsvár Főtanoda ny. 1848. 187 l.
47. KOZMA F. A Székelyföld közzgazd. és közművelődési állapota. Bp. Franklin 1879. 472 l.

b) Az irodalmi forrásmunkák nyújtotta adatok kiegészülnek a *M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal* községenkénti népszámlálási, népmozgalmi, gazdasági és kulturisztikai adataival, így a történelmi Magyarország minden egyes községére vonatkozóan külön külön táblában vannak összefoglalva 1880-tól 1930-ig a nemzetiségi adatok, 1869-től 1930-ig a vallási adatok. Csonkamagyarország minden egyes községére vonatkozóan élveszületések, halálozások, házasságkötések és

- 48 KÖVÁRY L. Székelyhonról Kolozsvár Lv cum nv 1842 205 l
- 49 KRAUSE J. Baranya vm település földrajzi vizsgálata Bp. Fritz 1907 45 l
- 50 KUBINYI—VAHOT. Magyarország és Erdély kepeiben 1—4 köt. Pest Emich 1855 190 l
- 51 LEHOCZKY T. Bereg vármegye monografiája 1—5 k. Ungvár Pollacsek 1881
- 52 LUKÁTS D. Nyíregyháza város története 1—2 köt. Nyíregyháza Jóna 1886—87
- 53 MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI Szerk. Borovszky S. Bp. Orsz. Monografiái Tars. 1898—1911. Földolg. Bacs-Bodrog vm 1 2 köt. 1909. Bars vm 1905 568 l. Bihar vm 1901 684 l. Borsod vm Csanád vm Esztergom (É. n.) 471 l. Győr vm (É. n.) 464 l. Komárom vm (É. n.) 677 l. Heves vm 1909 699 l. Hont vm (É. n.) 490 l. Komárom vm 1907 600 l. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm 1—2 köt. 1910—11. Pozsony vm (É. n.) 754 l. Somogy vm (L. n.) 635 l. Szabolcs vm 1900 574 l. Temes vm (É. n.) 465 l. Vas vm 1898 622 l. Zemplén vm (É. n.) 567 l.
- 54 MAJOR P. Moson vármegye monografiája 1—2 k. Magyaróvár Cseh 1878—86
- 55 MAKKAI B. A Balaton es vidéke a történeti korban Bp. M. Földr. Tars. 1913 254 l.
- 56 MARKI S. A Fekete-körös es vidéke Nagyvárad Hugel 1877 146 l.
- 57 MILFKER B. Delmagyarország közepkörü földrajza Temesvár 1915 271 l.
- 58 MOCSÁRY A. Nemes-Nograd vármegyének historiai geogr. es stat. ismertetése 1—4 k. Pest Trattner 1826
- 59 MOGYORÓSSY J. Gvula hajdan es most Cvula Rethy 1858 256 l.
- 60 MOLDOVAN S. Tara noastra Sibiu T. pogr. Arhiducee 1896 460 l.
- 61 MOLDOVAN S. Zarandul si Muntii Apuseni Sibiu 1898 229 l.
- 62 NAGY I. Sopron vm története Oklevéltár 1—1. Sopron Litfass 1889—91
- 63 NAGY I. Nograd vm története az 1544-ig. Belassagymart 1907 191 l.
- 64 NAGY S. Bihar vármegye földrajza Nagyvárad Hugel 1886 279 l.
- 65 NAGY S. Székelyföldön es az Aldunon Bp. Kihon 1885 340 l.
- 66 NAGY S. Biharországi 1—2 k. Nagyvárad Berger 1884
- 67 ORFANU S. Tinutul Scudului Cluj 1898 220 l.
- 68 ORBÁN B. Székelyföld leírása történeti szempontból 1—3 k. Pest Roth—Fett 1868—71
- 69 ORBÁN B. Torda város es környéke Bp. Pesti kny 1899 479 l.
- 70 OSVAIH P. Bihar vármegye sárréti járás leírása Nagyvárad Laszky 1875 628 l.
- 71 PAPANÉK G. Geographia descriptio Comitatus Baranyensis Quinque Eccl. Lugcl 1783 196 l.
- 72 PESTY F. A Szorenyi banság es Szoreny vármegye története 1—3 k. Bp. M. T. A. 1877—78
- 73 PETRI M. Szilágy vármegye monografiája 1—6 k. Bp. Franklin 1900—04
- 74 PÉNZES F. Csenger vm gazdasz. statisztikája 1868—69. Szekesfehervar Szammer 1872 207 l.
- 75 RAJHU I. Blajul Brasov 1911 96 l.
- 76 RHE GY. Veszprem megyei avar eml. kca. Veszprem Evahazim kny 1924 78 l.
- 77 PÖMFER F. A Bakony Győr Sauerwein 1860 216 p.
- 78 SÍPOS O. Rendszerezett népt. és népr. tanulmányok Szolnok vm állapotáról Szolnok Bittermann 1880 81 l.
- 79 STERNBERG J. Reise nach den ungar. Orten Beigstadt 1807. Wien Decker 1810 107 l.
- 80 SLOICA IAZAR. Schi a si noaga a Salagiuului Szilágyosmlyo Victoria 1908 526 l.
- 81 SZÉCHENYI I. Somogy vármegye Bp. M. T. A. 1892 41 l.
- 82 SZILÁCSY I. Maramaros vm egyet. leírása Bp. Egyet. ny. 1876 515 l.
- 83 SZIRMAY A. Szatmar megye fekvése történeti es polgári ismertetése 1—2 r. Buda Univ. 1809
- 84 TAGANYI—RÉTHY—PÓKOLY. Szolnok Doboka vm monografiája 2—3 es 5—7 k. Dees Demeter 1901—1905
- 85 THIRRING G. es HEIMLER K. Sopron környékének részletes kálauza Bp. Keller 1932 64 l.
- 86 TOMFA S. A Balaton es vidéke Keszthely Menci 1928 77 l.
- 87 VALENTÉNYI G. A somogy megyei cehiek Szekszárd Molnar 1909 144 l.
- 88 VÁRADI F. Baranya multja es jelene 1—2 k. Pécs Telegdi 1896
- 89 VILFANYI SZ. Nehány lap Esztergom megye es város multjából 1—2 k. Esztergom Laszky 1891
- 90 VITOS M. Csikmegyei füzetek 1—2 k. Csikszereida Györgyjakab 1894
- 91 WENCZEL G. Nyitra vm 15 század elvámhelvei Pest M. T. A. 1872 15 l.
- 92 WOSINSKY M. Tolna vármegye az osztrák idők honfoglalásig 1—2 k. Bp. Franklin 1896
- 93 ZSILINSZKY M. Csongrad vm története 1—3 k. Bp. Wodianer 1898—1900

III. Okmánytárak

- 1 ANJOU KÖRI OKMANYTÁR Szerk. Nagy Imre 1—12 k. Bp. M. T. A. 1878—91 (Csak Baranya megyére von. rész.)
- 2 HAZAI OKMANYTÁR 1—7 k. Bp. Kocsis 1830 (Csak Baranya megyére von. rész.)
- 3 MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA II. oszt. Irok 1—38 k. Pest M. T. A. 1857—1906 (Csak Baranya megyére von. rész.)
- 4 FOROK MAGYAR OKLEVÉLTÁR Szerk. Thirloczy stb. Bp. Stephaneum 1914 416 l.
- 5 WENCZEL Guszt. Arpadkori új okmánytár 1—12 k. Bp. M. T. A. 1860—74 (Csak Baranya megyére von. rész.)
- 6 ICHY CSAJAD OKMANYTÁRA Szerk. Nagy-Veghelvi Bp. M. Földr. Tars. 1872—1897 (Csak Baranya megyére von. rész.)

valamint az óvodák látogatóinak száma és magyarsága az 1925/26. tanévtől az 1931/32. tanévig. Baranya, Tolna, Fejér, Veszprém, Zala, Sopron, Somogy vármegyék minden egyes községére vonatkozóan táblázatban van foglalva a gazdaságok száma és nagysága a földreform előtt és után, azaz az 1925-iki és az 1930-iki állapot szerint. A Dunántúl ugyanezen hét vármegyéjének minden egyes községére nézve táblázatba van foglalva a nem- és életkor szerinti megoszlás az 1900, 1910, 1920, 1930. években, valamint a családi állapot szerinti megoszlás, az írás és olvasás mértéke, a lakóházak száma és a tetőzet építési anyaga, az állatállomány az 1895, 1911, 1931. és 1935. években. Megvan a foglalkozási statisztika Baranya, Komárom—Esztergom és Tolna megyék minden községére vonatkozóan 1920-ban és 1930-ban. Baranya vármegye minden községére vonatkozóan a szántóföldeken főterményként termelt gazdasági növények vetésterülete 1930 31-ben, 1931/32, 1932/33. gazdasági évekre, továbbra a tejüzemi és szüreti statisztika az 1931. évről. A statisztikai összehasonlító tabelláink a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatalnak részben közzétett, részben kézirati anyagának alapulvételével készültek. A községekről készült statisztikai táblázatokat tartalmazó cédulák száma megközelíti a százszázat.

c) A könyvekben és hivatalos statisztikai felvételekben foglalt adatok ki jegyzésén kívül az Országos Levéltár anyagából feldolgozott 470 kötet, főképen a Dunántúlra vonatkozó urbéri és adóösszeírások. A Magyar Nemzeti Múzeum Kézirattárának anyagából lemásoltatott Festy helységnévtárának 15 kötete és Baranya vármegyére

56 TELEKI J. A Hunyadiak kora Magyarországon 1—6 és 10—12 k. Pest Lauch 1852—53 (Csak a Baranya megyére vonatkozó rész kiadva) Eggenberg 1867 46 l.	60 TISSOT V. La Hongrie de l'Adriatique au Danube Paris Plon 1882 412 l.
57 HAIY K. A dunántúli levéltárak ism. Pcsst. Eggenberg 1867 46 l.	61 WENCZEL G. Magyarország mezőgazdasága Bp. Athenaeum 1897 422 l.
58 HOUCVENEL F. La Hongrie et la Valachie Paris Bertrand 1840	62 WERTNER Mór. A magyar nemzetiségek a XV. sz. közepeig 1—2 k. Temesvár Csanad-egyházrn. ny. 1891—92
59 THURY E. Iskolatörténeti adattár 1—2 k. Papa Kiss 1906—08	63 VLLICS—KÄMMERER. Magyarországi török kincstári defterek 1—2 k. Bp. M. T. A. 1886—90

V. Folyóiratok

1 ARCHEOLOGIAI ÉRTESÍTŐ 1869—81 evf.	9 GAZDASÁGTÖRTÉNETI SZEMLE 1894—1905
2 ARCHEOLOGIAI KÖZLEMÉNYEK 1—22 evf. cs. Uj l. 7—19 1876—89	10 HAZÁNK ÉS KÜLFÖLD 1855—70 evf.
3 BALATON A Balatoni Szöv. Hiv. értesítője 1—25 evf. 1908—30	11 FIVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK 1923—32 evf.
4 ETHNOGRAPHIA A Magyar Nepr. Tars. értesítője 1—37 evf. 1890—1917	12 MAGYAR SZÖV. 1866—76 evf.
5 FÉRDŐLY. Az Erdélyi Kárpát Egv. Múzeumának értesítője 1892—1912 evf.	13 ORSZÁG VILÁG 1881—1905 evf.
6 FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK 1873—1940 evf.	14 SZÁZADOK 1867—1916 evf. tárgymutatója
7 FÖLD ÉS EMBER 1924—30 evf.	15 TÖRTÉNELMI TÁR 1879—89 1898—99 és Uj l. 1900—11 evf.
8 FÖLDTANI KÖZLÖNY 1880—1940 evf.	16 TÖRTÉNETI SZEMLE 1—6 evf. 1912—17
	17 TURISTASÁG ÉS ALPINIZMUS 1910—21
	18 TURISTAI LAPJA 31—43 evf. 1919—30
	19 VASARNAPI ÚJSÁG 1—14 evf. 1854—67

1. Az Országos Levéltár anyagából feldolgozott gyűjtemények

1 Urbani et Conscriptiones 1564—1721 g. 1—126 fasc.	416 kötet
2 Liber Regius kötetek	14 „
3 Litterae Commissiones 1742	1 „
4 Deductio Bonorum collatarum per Cameralis Archivatus Officium concinnata	2 „
5 II. József korabeli népszámlálás 1784/85 (Baranya vm.)	1
6 Decalis conscriptio 1542—1696 (Baranya vm.)	3
7 Soproni Urbani Obergericht 1836—52	29
8 Pesti adminisztráció iratainak 1. sz. kö. 1757/86	1
9 Acta Pestilentia 1836—40	1
10 1651—58-évi vonatkozó Acta Sanitatis gyűjtemény két kötetű, és m. füzetek	2

vonatkozó három kézirati forrás, összesen 20 kötetben. Ilyirányú gyűjtésből szintén közel százezer adatkédula gyűlt össze.

2. közigazgatási tájékoztató lapok.

A szociográfiai gyűjtemények második csoportját a m. kir. Belügy-minisztérium által végrehajtott kérdőíves módszer alapján készült „Közigazgatási Tájékoztató Lapok” című gyűjtemény alkotja, mely az 1925. évi állapot szerint az összes csonkamatyarszági községektől állítottatott ki s jelenleg a 3376 darabból álló gyűjteményt a Magyar Szociográfiai Intézet letétként őrzi.

3. Helytörténeti Bibliográfia.

A községi adattár kiépítésével kapcsolatban szükségessé vált mindazoknak az irodalmi alkotásoknak, tehát könyvek és folyóirat cikkek címeinek összeállítása, amelyek címeik vagy tartalmuk szerint hazánk nagy- vagy résztájaira, országrészeire, vármegyéire, városaira és községeire valamilyen vonatkozással bírnak.

Ez a gyűjtemény eddig több mint 40.000 katalóguscédulát tartalmaz, a tájak, országrészek, vármegyék, városok és községek neveinek betűrendes csoportosítása szerint.

4. Erdélyi bibliográfia.

Erdély visszacsatolásával kapcsolatban vált szükségessé az Erdék re vonatkozó mindenirányú könyvészeti anyagnak összeállítása abból a célból, hogy mind a visszatért, mind a vissza nem tért erdélyi országrész összes viszonyaira nézve a szükséges irodalmi tájékoztatás bármikor kéznél legyen. Erre a gyűjteményre annál is inkább szükség van. mert mind román, mind német részről hasonló gyűjtemények már nyomtatásban is megjelentek, amelyeknek azonban egyaránt az a jellemző tulajdonságuk, hogy Erdély politikai, gazdasági és művelődési történetében a magyarság szerepét lehetőleg és esetleg szándékosan is mellőzzék. A tárgyilagos alapon készült gyűjtemény eddig kb. 15.000 címet tartalmaz és az egész a decimális szakrendszer szerint szakcsoportokba van osztva,

5. A Bánát bibliográfiája.

Az Erdélyről készült bibliográfiához hasonlóan a Bánátra vonatkozó irodalom összegyűjtése is befejeztetett. Mintegy 1800 címből áll.

6. Szociográfiai térképek.

A községi adattári gyűjtés számos adatnak térképekre való felrajzolását teszi lehetővé. Általános összefoglaló szociográfiai térkép mintatervén kívül, a nemzetiségi területekről összehasonlító, a nemzetiségi helyzet alakulását 1805-101 feltüntető térképtervek készültek, végül a Baranya vármegyei viszonyokat szemléltetően feltüntető 23 térkép és

** A Nemzeti Múzeum kézirattárának anyujából feldolgozott gyűjtemények.

1	Pesty Frigyes	Helységnevtára (dunántúli vármegyék)			15	kötet
2	Latzó Gusztáv	gyűjtemény és helynévtárca (Erd. Hun., 3669 Tol. Erd.)			2	
3	Descriptio physico politico topographica Comitatus Baranyensis	1785	1 ol	Lat	289	4
4	Gyurikovits	Analecta historica geographica Com. Baranyensis	384/1 ol	Lat		1

grafikon áll rendelkezésre minta képen, mely szerint az ország bármelyik megyéje feldolgozható.

7. A községi adattár feldolgozása.

A Magyar Szociográfiai Intézetben készen áll 60 baranyamegyei községnek a rendelkezésre álló adatok alapján megírt monográfiája azért, hogy azok mintájára bármelyik község leírása rövid idő alatt elkészíthető legyen.

//. BIBLIOGRÁFIAI GYŰJTEMÉNYEK,

1. Társadalomtudományi Bibliográfia.

A társadalomtudományi vonatkozású irodalomnak az Intézet megalkulásakor célul kitűzött nyilvántartása és az ezzel kapcsolatosan bevezetett rendszeres gyűjtés, amely eredetileg csupán a hazánkra és a környező államokra vonatkozó könyv- és folyóiratcikk irodalom gyűjtésére irányult, a végrehajtás során egyetemes jellegű társadalomtudományi bibliográfiai anyaggyűjtéssé fejlődött ki. Az így összegyűjtött anyagnak 1924-től 1928-ig terjedő évfolyamait évkönyv alakjában nyomtatásban közzé is tettük. A kiadvánnyal nemcsak hazánkban, hanem a külföldön is sikerült érdeklődést felkelteni, további kiadása azonban a gazdasági válság következményeképpen anyagilag lehetetlenné vált. A gyűjtést azonban nem hagytuk abba, hanem továbbra is rendszeresen folytatjuk, úgy hogy 1929-től kezdve a legújabb időkig az anyag kéziratban együtt van. Az 1924-től 1940-ig felvett anyag, évenként átlag 25.000 könyv és folyóiratcikk- címet tartalmazván, összesen kb. 400.000 címfelvételre rúg, s a Dewey-féle nemzetközi tizedes (decimális) szakrendszer szerint van osztályozva. A gyűjtemény részben a budapesti közkönyvtárak könyv beszerzései, részben a 'magyar, angol, francia, német és újabban az olasz nemzeti bibliográfiák, valamint a budapesti közkönyvtárakban fellelhető több mint ötszáz magyar és idegennyelvű társadalomtudományi folyóirat cikkanyagának feldolgozása alapján készül.

2. Társadalomtudományi Központi Szakkatalógus.

A háború utáni társadalomtudományi irodalom előbb vázolt gyűjtésének a régivel szerves kapcsolatba való hozatala céljából a Magyar Szociográfiai Intézet megkezdte a budapesti közkönyvtárakban található társadalomtudományi irodalom központi katalógusának felállítását, amely eddig az Egyetemi Könyvtár, Képviselőházi Könyvtár, Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, a Városi Nyilvános Könyvtár, a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára, Kereskedelmi- és Iparkamarai Könyvtár nyomtatásban megjelent katalógusainak feldolgozásából áll és decimális szakrendszerben felállítva több mint 250.000 könyvcímet tartalmaz.

A társadalomtudományi központi szakkatalógusban foglalt 1924 év előtti könyvnyilvántartás egybe kapcsolva az 1924 óta megjelent társadalomtudományi könyvek és folyóiratcikk címeiből álló bibliográfiával, rafiával, *650.000 címet tartalmazó a jour társadalomtudományi szakkatalógust jelent. Tekintve hogy a gyűjtés igen széles körű volt, (főszakjai: könyvészt, bölcsélet, vallásügy, szociológia, statisztika, poli-*

tika, külpolitika, szociálpolitika, jog, közigazgatás, nevelés-közoktatás, közgazdaság, néprajz, közegészségügy, történelem, földrajz, életrajzok), igen részletes irodalmi felvilágosításra tehet szert a Magyar Szociográfiai Intézetben minden érdeklődő. Fontos kérdésekben, kellő előismeret hiányában, minden gátlás nélkül való megnyilatkozások, olyan mértékben fognak megcsappanni, amilyen mértékben a Magyar Szociográfiai Intézet bibliográfikus információs szolgálata fel fog használtatni, így épít a Magyar Szociográfiai Intézet hidat a gyakorlat és az elmélet között, amire nyugtalan időben, új törekvések formálódásakor, különösen szüksége van a nemzetnek.

3. Magyar Társadalomtudományi katalógus.

Míg a Társadalomtudományi Bibliográfia és a Társadalomtudományi Központi Szakkatalógus egyetemes irányúak, addig a Magyar Társadalomtudományi Katalógusban kizárólag a magyar vonatkozású társadalomtudományi irodalmat gyűjtöttük össze és helyeztük el a kiépített szakrendszerbe. Ebbe a gyűjteménybe kerül minden, bármily nyelven, akár hazánkban, akár külföldön megjelent olyan könyv címe. ezenfelül 1924 óta a Társadalomtudományi Bibliográfiában megjelent olyan folyóiratcikk címe is, amely tartalmánál fogva Magyarországra vonatkozik. A katalógus anyagának összeállításánál felhasználtuk az Petrik féle „Magyar Könyvészet 1876—1885 és 1886—1900 éveket felölelő köteteinek teljes anyagát, az 20.000 címcédulával, a Városi Nyilvános Könyvtár cédulakatalógusának, a Parlamenti Könyvtár, a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal és az Egyetemi Könyvtár könyvjegyzékeinek a gyűjtemény számára tekintetbe jövő címfelvételeit s végül Gragger Róbert „Bibliographia Hungariae” c. művét. A katalógus jelenlegi állása hozzávetőleg 60.000 rendezett címcédulát tesz ki. Fejlesztése folyamatban van.

4. Magyar Kormányzati Bibliográfia.

A magyar közigazgatási adatnyilvántartás érdekében az Intézet működésének megindításával egyidejűleg megkezdette a magyar törvények, miniszteri és önkormányzati rendeletek, valamint bírói döntvények címeinek (a megjelenési hely feltüntetésével való) szakrendszerbe foglalását. Nyomtatásban megjelent az 1924. év, az 1925. év anyaga. Bár a szakkritika a kiadványt helyesléssel fogadta, további kiadását fedezeti nehézségek miatt be kellett szüntetni. További két következő évfolyam anyaga kéziratban elkészült.

5. Hírlapindex.

A legfontosabb külföldi és magyar napilapok ama cikkeinek katalógizálását is megindítottuk, amelyeknek szakrendszerbe foglalása az Intézet gyűjteményei szempontjából is fontos. A hírlapindex folytatása fedezethiány miatt abbamaradt. Ennek helyébe lépett azonban a Magyar Kir. Külügyminisztérium által kiadott Külügyi Lapszemle egész anyagának szak- és eseménycsoportok szerint való osztályozása és az összetartozó csoportoknak a decimális klasszifikáció szerint történő tagolása. Ily módon az 1925, 1926 és 1934. év anyaga teljesen, az 1930, 1933, 1938 és 1939. év anyaga részben feldolgozást nyert. (Felvágva, felragasztva és csoportosítva van 1925 júniustól 1926 decemberéig és 1938 január-február). Ez a gyűjtés alapjául szolgál egy önmagában álló

bel- és külpolitikai archívumnak. Minthogy egy-egy év anyagának feldolgozása átlag 20.000 hírlapi cikkkivonat (melyet a M. Kir. Külügyminisztérium sajtó osztálya készít) beosztását és kezelését tette szükségessé, fedezet hiány miatt a további rendezés abba maradt.

III. KÜLÖN GYŰJTEMÉNYEK,

1. A magyar tudományosság szellemi katasztere.

Néhai gróf Teleki Pál intenciója szerint a Magyar Szociográfiai Intézet megkezdte a magyar tudósok és szakemberek olyan adatainak kérdőívek alapján összeállított feldolgozását, amelyek szükségesek ahhoz, hogy bármely felmerülő kérdésben a megfelelő szakember személye felől ismereteinek iránya és terjedelme, nyelvtudása tekintetében azonnal tájékozódni lehessen. A kiküldött kérdőívekből 800 tudós és szakember adatait sikerült összeállítanunk és azokat oly szempontok szerint csoportosítani, amelyek a kitűzött cél megvalósítására a legalkalmasabbnak bizonyultak. Fedezet hiánya miatt ez a gyűjtés is egyelőre szünetel.

2. Intézeti könyvtár.

Ajándék és csere, s igen csekély mértékben vétel alapján 2.600 kötetből álló könyvtárat sikerült összegyűjteni. Anyaga nem értékes. Az Intézetnek rendszeresen 25 magyar és 6 idegen nyelvű folyóirat jár csereképen.

IV. A MAGYAR SZOCIOGRÁFIAI INTÉZET KÖZLEMÉNYEI.

A hosszú idő óta rendszeresen folyó társadalomtudományi és magyar helytörténeti adatgyűjtő munka eredményeinek szélesebb körben való ismertté tételére szolgál a Magyar Szociográfia Intézet Közleményének negyedévenként való megjelentetése.

A cél nemcsak az, hogy az Intézet gazdag gyűjteményeire felépülő szakcikkek készüljenek, hanem hogy az Intézet egyes gyűjteményeinek részletei is közzététessenek.

Szakcikkek megíratásakor, a felkérés alkalmával, kész bibliográfiával szolgálunk munkatársainknak, nemcsak megkönnyítve ezzel az író munkáját, hanem biztosítva azt is, hogy előbbre vihető legyen a feldolgozandó téma.

A közlemények jövőbeni számaiban közérdekű kérdések bibliográfiáinak közzététele (készen állanak a hivatás-rendiség bibliográfiája, az élettér kérdésének bibliográfiája), valamint a helytörténeti bibliográfia egyes részleteinek közzététele (készen állanak a Bánát bibliográfiája, Erdély geológiájának bibliográfiája) állandó rovatként fog szerepelni.

Éppen így a közlemények minden száma a megelőző negyedév társadalomtudomány bibliográfiáját (az azalatt megjelent magyar, német, olasz, angol, francia társadalomtudományi könyvek és Budapest könyvtáraiba járó mintegy 500 társadalomtudományi folyóirat cikkeinek szakrendszerbe foglalt címanyagát), továbbá a megelőző negyedév alatt megjelent összes magyar könyvek címeit szakrendszerbe fogláló Magyar Nemzeti Bibliográfiát is állandó rovatként fogja

tartalmazni. A Magyar Nemzeti Bibliográfiának a Magyar Szociográfiai Intézet részéről való közzététele annak az előnyös helyzetnek a következménye, miszerint az intézet úgy is feldolgozza az új magyar társadalomtudományi könyv-megjelenéseket, — azt csupán a magyar természettudományi, technikai, művészeti és szépirodalmi új megjelenések nyíl van tártabba vételével kellett kiegészíteni, hogy létrejöjjön az 1941 január óta *teljesen hiányzó* magyar irodalmi nyilvánosság. A Magyar Nemzeti Bibliográfia rendszeres kiadásával minden érdeklődő számára megnyitjuk a hozzáférés lehetőségét minden magyar író munkájához, rövidesen a mű megjelenése után.

Λ Magyar Szociográfiai Intézet közleményeinek állandó rovata még a községi adattárból egy-egy község monográfiájának közzététele.

Az aktuális szociográfiai vonatkozású, tudományosan dokumentált szakcikk mellett szociológiai és szociográfiai könyvismertetések, s olyan műveknek az ismertetése egészíti még ki a közlemények tartalmát, melyek ismerete az eszmei értelemben vett nemzetvédelem szempontjából jelentős.

A Magyar Szociográfiai intézet gróf Teleki Pál elhunytával patronus nélkül maradt, — közleményei közzétételeivel önmagáért kíván helytállani.